חוזרים מתקופת האבן

כך הצליח פרויקט משולב שיצא לפועל במזרח ירושלים ולווה במחקר של האוניברסיטה העברית, להפחית באופן דרמטי את תופעת זריקת האבנים

צילום AP/Nasser Ishtayeh

פרופ' באדי חסייסי, ערן איצקוביץ', פרופ' מונא ח'ורי־כסאברי | האוניברסיטה העברית

מתחילת העשור הקודם הלכה והתגברה תופעה של נערים במזרח ירושלים שזורקים אבנים. על פי נתוני משטרת ישראל, בשנת 2018 נרשמו קצת יותר מ־1,000 אירועי זריקת אבנים, ומאז, בכל שנה, נרשמה עלייה במספר אירועים אלו, עד לשיא של 5,562 אירועים בשנת 2015.

מלבד הפגיעה בשלום הציבור ובביטחונו, בחופש התנועה וגרימת נזקים כלכליים, עלה החשש כי הנערים שמשתתפים באירועי זריקת אבנים עלולים לפתח דפוסים עברייניים כלליים יותר ולהיכנס למעגל הפשיעה, ובכך ליצור לעצמם זהות עבריינית שתימנע מהם השתלבות נורמטיבית בחברה בעתיד.

גם הסביבה של הנערים משלמת מחיר כבד - האירוע הטראומתי של מעורבות הנער בעבירה מערער את המשפחה, שבדרך כלל חלשה מלכתחילה. לתופעה זו השלכות שליליות גם ברמת המאקרו ביחסי יהודים וערבים בעיר, השלכות שבאות לידי ביטוי בפגיעה במרקם החברתי ובזיהוי מכליל של הקהילה הערבית במזרח העיר כבעלת מאפיינים עברייניים.

בשנת 2017 יוסד פרויקט, בהובלת פרקליטות מחוז ירושלים, שמטרתו ליצור טיפול אינטגרטיבי לתופעה, שנתפסה כחלק ממכלול בעיות התנהגות ("גורמי סיכון") שיוחסו לנערים, ועל כן הטיפול שניתן נגע לכמה מישורים בחייהם ובסביבתם. התוצאה: באזור הטיפול חלה ירידה של 77.8% באירועי זריקת אבנים, ירידה גדולה באופן מובהק מזו שנצפתה באזורי הביקורת.

שילוב בין אסטרטגיות

הטיפול האינטגרטיבי כלל גורמים מארגונים שונים, כגון פרקליטות מחוז ירושלים, משטרת ישראל, עיריית ירושלים, מחלקת קידום נוער ושירות המבחן לנוער. בפרויקט שולב גם, כציר מרכזי, צוות מחקר מהאוניברסיטה העברית, שכלל את פרופ' באדי חסייסי וערן איצקוביץ' מהמכון לקרימינולוגיה, ואת פרופ' מונא ח'ורי־כסאברי מבית הספר לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית. תפקידו של צוות זה היה לסייע בפיתוח ההתערבות, ללוות את היישום וההטמעה ולהעריך את התוצאות.

במסגרת הפרויקט יושמו אסטרטגיות אכיפה שונות, שהמשותף להן הוא היותן "פרו־אקטיביות", מתוך תפיסה שכדי לטפל בפשיעה באופן יעיל, כוחות האכיפה צריכים לפעול בדרך יזומה, אשר מזהה פוטנציאל לפשיעה עוד לפני שבוצעה העבירה, וזאת בניגוד לדרך תגובתית (Reactive), אשר מיושמת רק לאחר שהפשיעה בוצעה.

תחת הקשת הרחבה של אכיפה פרו־אקטיבית, אשר יעילותה בטיפול בפשיעה הוכחה במספר רב של מחקרים, ניתן למנות ארבע אסטרטגיות מרכזיות:

אכיפה מכוונת לפתרון בעיה, במסגרתה כוחות השיטור פועלים מראש, תוך פיתוח פתרונות לבעיות הספציפיות שיוצרות את הפשיעה, ותוך התחשבות במאפייני המקום והחברה שבהם כוחות האכיפה פועלים, דרך דו־שיח עם הקהילה ועם האזרחים. במסגרת אסטרטגיה זו פותח מודל פעולה ספציפי - מודל SARA - אשר מונה ארבעה שלבים עיקריים: סריקה של בעיות המטרידות את התושבים (Scanning); ניתוח מעמיק של מחוללי הבעיה (Analysis); תגובה לבעיה (Response); והערכה של התוצאות (Assessment).

אכיפה מבוססת מקום, שגורסת כי הפשיעה איננה מתפזרת באופן שווה במרחב, אלא שקיימים אזורים גיאוגרפיים מובחנים אשר מכילים בתוכם את מרבית הפשיעה, ונקראים "נקודות חמות". בסוג אכיפה זה, אם כן, מתמקדים באותן נקודות מתוך כוונה "לקרר" אותן.

אכיפה ממוקדת אדם מזהה מחוללי פשיעה מרכזיים, בהבנה שמעט עבריינים אחראיים על מרבית העבירות. במסגרת אכיפה זו מוצעות דרכי פעולה שונות, אשר המרכזיות שבהן הן הרתעה ממוקדת (Focused deterrence), שבה כוחות ממקדים את מאמצי האכיפה בקבוצת עבריינים ספציפית, תוך יצירת אינטראקציה ממשית איתם, העברת מסר מרתיע ושימוש בחלופות ענישה, שנובעות מגישה שיקומית אשר מציעה לעבריינים כלים ליציאה מחיי הפשע - טיפול קוגניטיבי־התנהגותי, יצירת מכוונות עתידית ועוד.

לבסוף, **אכיפה מכוונת קהילה** הנעזרת בגורמים מהקהילה במטרה למנוע פשיעה, ולא פחות חשוב מכך, לשפר את הקשר של המשטרה עם האזרחים ולהגביר את האמון בה. לפי אסטרטגיה זו, הפחתת הפשיעה נובעת מכך שחיזוק היעילות הקולקטיבית של הקהילה וחוסנה תורם לסדר החברתי, ובכך גם מוביל להפחתה של רמות הפשיעה.

במיזם שלפנינו, בהתאם לרציונל של אכיפה מכוונת בעיה, ראשית זוהתה הבעיה מראש, נותחה על כל מאפייניה והתווה לה פתרון מותאם. שנית, בהתאם לעקרון של אכיפה מבוססת מקום, זוהתה "נקודה חמה" אשר ריכזה את מרב אירועי זריקת האבנים שהתרחשו בשכונה. הניתוח גם הראה שאירועים אלו מתרבים בשעת סיום הפעילות בבית הספר.

הטיפול בנקודה חמה זו, שהייתה ציר תנועה מרכזי, כלל מיקוד של משאבים משטרתיים והצבת מצלמות. שלישית, זוהתה קבוצת נערים אשר היו אחראיים למספר רב של אירועי זריקת אבנים. מתוך עקרונותיה של אכיפה ממוקדת אדם, הנערים שהסכימו להשתתף בתוכנית זכו למענה התערבותי ממוקד, שכלל טיפול פסיכולוגי אישי וקבוצתי, קורסים להכשרה מקצועית וחוגי העשרה, והכול תוך יצירת מעטפת משפחתית וקהילתית חיובית. לבסוף, ברמה השכונתית, יושמו פעולות ברוח אכיפה מכוונת קהילה, אשר כללו שיח עם ראשיה (ועד ההורים, אנשי דת וכדומה), החלפת כוחות משמר הגבול בכוחות משטרה, וטיפול באי־הסדר הפיזי והחברתי, שכלל ימי ניקיון ושיפוץ מגרשי המשחקים בשכונה, החלת יום לימודים ארוך וביקורי פרקליטים בבית הספר.

פונים יותר למשטרה

לצורך בחינה יעילות הפרויקט בהפחתת אירועי זריקת האבנים, נותח מספר האירועים בשכונה שבה הוטמע הפרויקט לפני ואחרי הטיפול. המטרה הייתה לבחון האם חלה ירידה באירועים אלו בשנת 2018 לעומת שנת 2017 (שבה עדיין לא הוטמע הטיפול). נוסף על כך, וכדי לשלול את האפשרות שירידה באירועי זריקת האבנים, אם אכן תימצא, נבעה מתופעות כלל־אזוריות ולא בשל הטמעת הטיפול, נבחנו כקבוצות ביקורת שתי שכונות דומות במזרח ירושלים, בעלות מאפיינים סוציו־דמוגרפיים דומים.

הניתוח התמקד באזור אחד "חם" מבחינת אירועי זריקת אבנים בכל שכונה, כאשר ההשערה הייתה שבשכונת הטיפול תימצא ירידה משמעותית באירועים אלו בהשוואה לאזורים של שכונות הביקורת. כמו כן, בשביל לפסול אפשרות שתופעת זריקת האבנים לא באמת ירדה אלא רק הותקה למקום אחר, בוצע גם ניתוח של שני אזורים נוספים בכל שכונה - השטח שמחוץ לאזור ה"חם", והשטח של כלל השכונה.

תוצאות הניתוח הצביעו על יעילותו של הפרויקט באופן מובהק; באזור הטיפול חלה ירידה משמעותית בהשוואה לשכונות הביקורת: באזור הטיפול נרשמה ירידה של 77.8% באירועי זריקת האבנים, ירידה גדולה מזו שנצפתה באזורי הביקורת, שבהם חלה ירידה קטנה הרבה יותר. נוסף על כך, לא רק שנמצא שפשיעת זריקת האבנים לא הותקה לאזורים אחרים בשכונת הטיפול, אלא נמצא שחלה ירידה בתופעה זו גם באזורים אלו, מה שמלמד על אדווה חיובית של הפרויקט.

תוצאה חיובית נוספת היא שחלה עלייה משמעותית של כ־60% בשיחות של תושבי שכונת הטיפול למשטרה, עדות לכך שהפרויקט שיפר את הקשר של האזרחים עם המשטרה ואת האמון בה, כפי שבאו לידי ביטוי בנכונות של התושבים לפנות למשטרה בעת צרה.

מהפרויקט עולות כמה מסקנות. ראשית, התוצאות הראו כי טיפול אינטגרטיבי אשר משלב באופן מסונכרן אסטרטגיות מוכחות הוא בעל פוטנציאל בהפחתת הפשיעה. שנית, מבחינה תיאורטית, התוצאות מעידות שאסטרטגיות אלו, שנבחנו עד היום בעיקר כלפי פשיעה רגילה, עשויות להיות יעילות גם במניעת פשיעה פוליטית. יתרה מכך, הטיפול נמצא כיעיל בקרב קבוצת מיעוט - החברה הערבית בישראל - ולמסקנה זו יכולות להיות השלכות רלוונטיות לימים אלו, שבהם מנסים להתמודד עם הפשיעה האלימה הגואה בקרב החברה הערבית.

ואכן, הפרויקט מהווה בסיס לתוכנית "עוצרים את הדימום", אשר נכללה בהחלטת הממשלה 549 ("תוכנית לטיפול בתופעות הפשיעה והאלימות בחברה הערבית 2022-2026"). לבסוף, ראוי להדגיש כי הפרויקט הוכיח את עצמו כעמיד למשברים ביטחוניים, שהרי במהלך מבצע "שומר החומות", על אף החשש שההסלמה עשויה להוביל נערים שהשתתפו בפרויקט להפעיל אלימות כאקט פוליטי, רק בודדים מתוך עשרות המטופלים בפרויקט אכן פעלו כך. ●